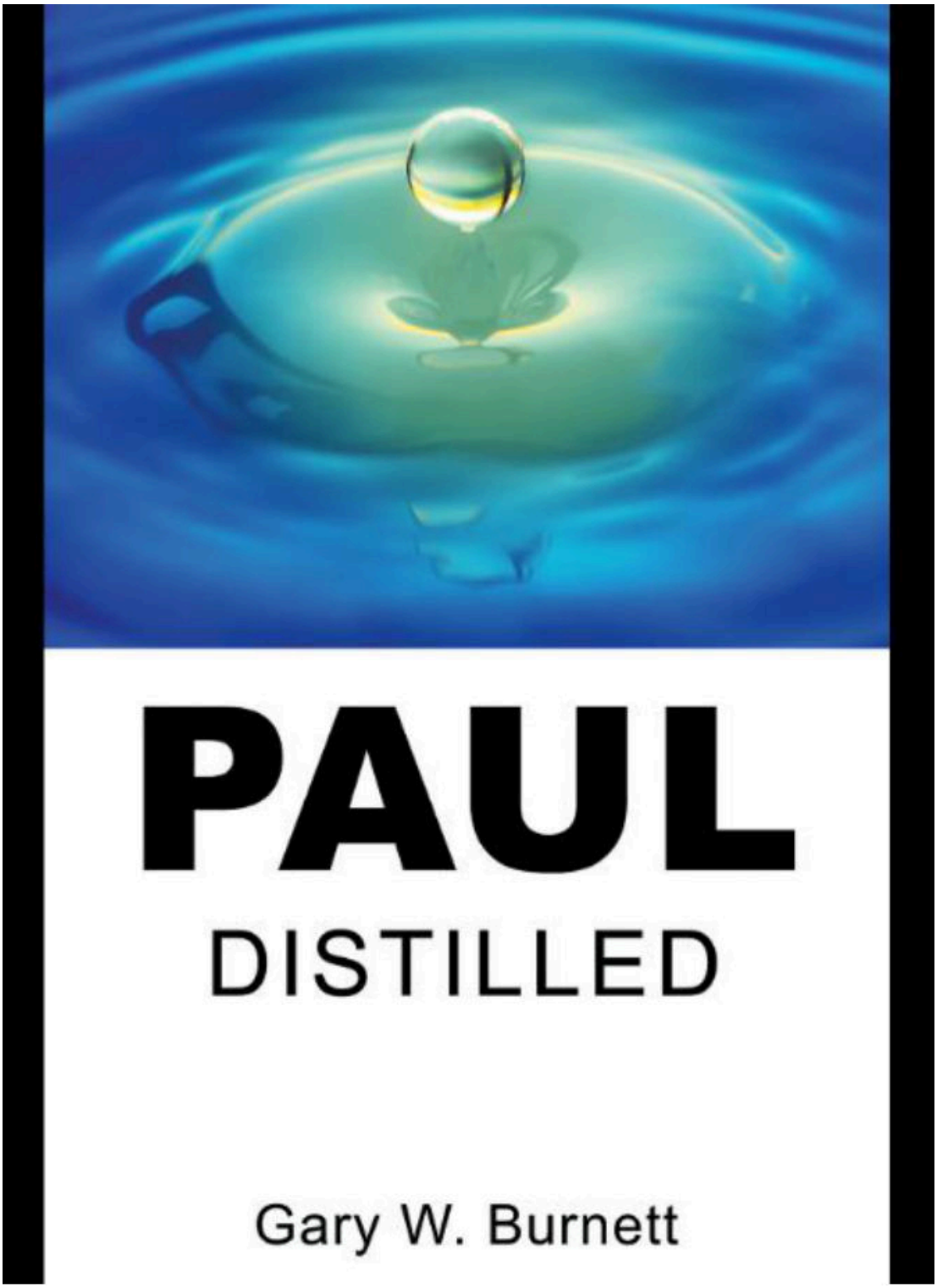
Paul Distilled by Gary W. Burnett

Gary W. Burnett · németre fordította: Hans-Jörg Ronsdorf · 2022. április · átdolgozva: 2026. október

Pál lepárolva (Szolgálata és üzenete röviden)

Burnett teológiaprofesszor volt Belfastban.

Itt mutatja be a könyvét:

Paul Distilled by Gary W Burnett - YouTube

Itt minden fejezethez rövid és ajánlható összefoglaló található: Fitzroy Sunday Nights - YouTube

Bevezetés

1. fejezet: Isten világot megváltoztató szeretete
2. fejezet: A szeretet ige
3. fejezet: Az evangélium
4. fejezet: A megfeszített Isten
5. fejezet: A feltámadás elkezdődött
6. fejezet: Az életet adó Lélek
7. fejezet: Jézus, a világ egyetlen igazi Ura
8. fejezet: Isten igazságává lenni a világban
9. fejezet: Radikális békességszeretet
10. fejezet: Gondoljatok a szegényekre
11. fejezet: A félelem ellenszere
12. **fejezet: Pál és a nők mint vezetők**
13. fejezet: Együtt megváltoztatni a világot
14. fejezet: Mindent újra hazahozni

Pál és a nők mint vezetők

A nők az első században

Pál számára rendkívül fontos volt, hogy a Jézusról, a Messiásról szóló örömhír minden emberre érvényes. Isten ajándéka, az élet, az új teremtés nem tett különbséget, és áttört minden emberi korláton. Pál világa erősen hierarchikus volt, és amikor Jézus-követők közösségeit alapította, gondoskodnia kellett arról, hogy megértsék az evangélium teljes hatását. Azt mondta nekik, hogy Krisztusban minden ember egyenlő. Ezért ezek a közösségek többé nem tűrhettek olyan megkülönböztetéseket, amelyek a népcsoporthoz való tartozáson – zsidó-e valaki vagy pogány –, a társadalmi és gazdasági helyzeten – rabszolga-e valaki vagy szabad – vagy a nemen – férfi-e valaki vagy nő – alapultak. Pál világában – mind hazájában, a zsidóságban, mind általában az első századi hellenisztikus kultúrában – a nők másodrendű polgárok voltak. A nőgyűlölet széles körben elterjedt volt. Drámaírók és filozófusok kereken gyalázták a nőket – Euripidész „a romlás e teremtményének" nevezte őket, Arisztotelész pedig „torz férfinak" tekintette a nőt. Voltak ugyan kivételek, de általában a nőket férjük tulajdonaként kezelték, nem kaptak rendszeres oktatást, és összességében nem bántak velük teljes értékű személyként.

A zsidó hagyományban az asszonyt általában kevésre becsülték. Az első századi zsidó történetíró, Josephus azt mondta, hogy az asszony „minden dologban alacsonyabb rendű a férfinál", a zsidó filozófus, Philón pedig úgy vélte, hogy a nők „természetüknél fogva tökéletlenek és romlottak", irracionálisak, és „becsületben nem egyenrangúak a férfival". A második századi Sirák azt mondta, hogy „az asszonyok

szégyent okoznak", Rúben testamentumában pedig egészen nyíltan az áll, hogy „az asszonyok gonoszok". Az akkori zsidó zsinagógákban a nőknek csupán hallgatniuk kellett, és nem szólhattak; nem tekintették őket a gyülekezet teljes jogú résztvevőinek. Ez a férfiak világa volt.

Pál és a nők

Ma gyakran az a benyomásunk, hogy Pál a nők tekintetében nem is különbözött annyira attól a kultúrától, amelyben élt. Egyesek úgy vélik, hogy Pál nőkről vallott nézete egyszerűen teljesen elavult, és már nem érvényes a modern világra, amelyben mindannyian tudjuk, hogy a férfiak és a nők egyenjogúak. El kell felejtenünk Pált. Egyszerűen szexista, talán még nőgyűlölő is. Mások számára Pál bizonyíték arra, hogy csak férfiak lehetnek tanítók és vezetők a gyülekezetben. Egész felekezetek zárják ki ma is a nőket a vezetésből. Egyesek számára a férfiak és a nők csak kiegészítik egymást, de nem egyenértékűek, és a férfiaknak kell tekintéllyel bírniuk a házasságban és a gyülekezetben. Pál mindkét felfogása azonban félreértelmezi azt, amit leveleiben olvasunk, és félreérti az első század világát. A páli levelek gondos olvasása ugyanis egészen más következtetésre vezet bennünket. Pál számára a nők és a férfiak egymásra vannak utalva (1Kor 11,11), alá kell rendelniük magukat egymásnak (Ef 5,21), és a házasságon belüli szexuális kapcsolatban egyenjogúak (1Kor 7,3). Pál számára a Lélek minden ajándéka mindenki rendelkezésére állt, nemtől függetlenül, és mindenkinek a lelki ajándékokra kellett törekednie, különösen a prófétálásra, nőknek éppúgy, mint férfiaknak. Jézus minden követője, nők és férfiak egyaránt „Krisztusban" voltak, és Krisztus képére formálódtak át (2Kor 3,18).

Ezenkívül világos, hogy Pál elfogadta a nőket mint vezetőket a szolgálatban. Számára a nők éppúgy megbízható társak és egyenrangúak voltak, mint a férfiak. A nőket „munkatársnőknek", „az evangéliumban mellette küzdő harcostársnőknek" és „igaz bajtársnőknek" nevezi. Ha látjuk, hogy Pál ezeket a megnevezéseket használja nőkre, akárcsak a „diakónusnő", a „vezető", a „munkatársnő Krisztus Jézusban" és – mint mindjárt látni fogjuk – az „apostol" megnevezést, akkor olyan kép rajzolódik ki Pálról, amely éles ellentétben áll azzal a világgal, amelyben élt, és azzal is, ahogyan ma gyakran bemutatják. Akik vissza akarják szorítani a nők szerepét a gyülekezetben, rendszerint két versre hivatkoznak az első korinthusi levélből és az első Timóteusnak írt levélből. Fontos ugyan figyelembe venni ezeket a verseket, de valóban nem ezek a helyes kiindulópontok, amikor Pálról gondolkodunk.

Az Ószövetség és Jézus

Fontos emlékeznünk arra, hogy Pál zsidó volt, és jól ismerte zsidó iratait, amelyekben csodálatos női vezetőket találunk, mint Mirjám, Izrael prófétai vezetője és zenei vezetője; Débora, egy másik prófétanő, aki a bírák idejében nagy sikerrel vezette országát; és Hulda, akit Jósiás király minden férfi prófétánál előbbre tartott. Egyiküket sem – és Izrael megkoronázott királynői közül sem egyet sem – bírálták soha azért, mert nőként vezető szerepet töltött be. Aztán ott van az örömhírhirdető nő az Ézs 40,9-ben, aki Jahve országának eljöveteléről szóló örömhírt hirdeti. A héber szöveg itt egyértelműen nőként jelöli meg az igehirdetőt, ami a legtöbb német fordításunkban elvész. A Zsolt 68,12-ben más igehirdető nők állnak az előtérben: „Az Úr hirdeti az igét, és a nők, akik hirdetik, hatalmas sereg." És természetesen nem feledkezhetünk meg Jóel próféta jövendöléséről sem, hogy Isten kitölti Lelkét, úgyhogy „prófétálnak leányaitok és fiaitok" – amit, mint ismeretes, Péter pünkösdi igehirdetésében felidézett, amikor elmagyarázta a sokaságnak, mi történik. És nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogyan írják le a zsoltárok, Ézsaiás, Hóseás és Mózes ötödik könyve Istent mint anyát. A nőknek kortársai részéről tapasztalható negatív megítélése ellenére Pál ismerte Bibliáját, és teljesen tisztában volt a női vezetők, prófétanők és igehirdetők erős hagyományával, amely öröksége volt.

És Gamáliel tanította őt, akit saját nemzedéke és a következő nemzedékek is nagy tiszteletben tartottak. Amennyire tudjuk, Gamáliel különbözött a farizeusi zsidóság más rabbijaitól, akiknek igen lesújtó véleményük volt a nőkről. A Misnában fennmaradt mondásaiban Gamáliel igenli a nőket, a férfiakkal egyenrangúként bánik velük, előmozdítja jólétüket, és soha nem nyilatkozik róluk lekicsinylően – egészen ellentétben más rabbinikus tanítókkal, akik, mint láttuk, kifejezetten nőgyűlölők voltak. Pál szeme előtt Jézus példája is ott állt, aki kora más tanítóival ellentétben megengedte a nőknek, hogy lábánál ülve tanuljanak. Jézus szívesen fogadta női követőit, és a nőkkel való találkozásai – például a samáriai asszonnyal a kútnál, amikor több társadalmi szokást is megszegett – tanúskodnak arról, hogy pozitívan elfogadta a nőket. Számtalan nőt érintettek gyógyító kezei, köztük sokakat, akiket rituálisan tisztátalannak tartottak. Ezenkívül Jézus feltámadása után először Mária Magdolnának jelent meg, és ezzel megmutatta, hogy tiszteletben tartja egy asszony tanúságtételét, szemben az akkor általánosan uralkodó kultúrával. Az evangéliumok szerzői pedig készek voltak a nőket a feltámadás első tanúiként megnevezni, noha egy asszony szava a bíróság előtt általában nem volt elfogadható.

Kétségtelenül mindez hozzájárult ahhoz, ahogyan Pál a nőkről gondolkodott. Amit Pálról az Apostolok cselekedeteiben és leveleiben olvasunk, olyan Pált tár fel, aki a nők igenlésében szembement a kultúrával, és radikális volt. Pál számára a férfiak és a nők egyformán megváltást nyertek Krisztusban, egyek voltak Krisztus testében, egyformán papok voltak Isten országában, a Lélek egyformán kitöltetett rájuk, és mindkettőjüknek alázattal és szeretettel kellett szolgálniuk egymást és a világot. Teológiájának alapvonásai sokat elárulnak a nők és a férfiak egyenlőségéről az egyházban. És gondoljon az 1Thessz 2,7-re, ahol Pál szoptató anyaként ábrázolja magát. Nem ezt várnánk, ha Pál a tipikus férfisoviniszta lenne, aki törékeny férfiegóját védelmezi!

Kezdjük a Római levél 16. fejezetével

Ha meg akarjuk tudni, mit gondolt Pál a vezető feladatokat betöltő nőkről, nagy levelénél, a rómaiakhoz írt levélnél kell kezdenünk. És a 16. fejezetet kell felütnünk. Azt hiszem, legtöbben csak átfutottuk ezt a fejezetet – úgy tűnik, csupán nevek gyűjteménye, olyan embereké, akiket Pál köszönt. Pedig valójában nagyon érdekes fejezet. Pál még sohasem járt Rómában. Ebben a levélben, amelyben a rómaiak támogatását akarja megnyerni tervezett spanyolországi missziójához, gondosan köszönti a római házi gyülekezetek vezetőit. A római egyház nem egyetlen nagy gyülekezet volt, hanem kis csoportok sora, amelyek emberek házaiban jöttek össze, gyakran szűkös bérlakásokban. A 16. fejezet neveiből sok mindent felismerhetünk – némelyik rabszolganév, némelyik zsidó név, némelyik pogány név. És némelyikük női név. Olyan emberek, mint Priszka, Trifaina, Trifósza, Mária, Perszisz és Júlia. Mindannyian római hívők kis gyülekezeteinek vezetői vagy társvezetői. Sőt, azoknak a munkatársaknak, akiket Pál itt keresztény munkálkodásukért dicsér, több mint kétharmada nő. Három nő azonban különösen kiemelkedik.

Fébé

Először is Fébé, akiről Pál azt mondja, hogy a kenkhreai gyülekezet szolgája vagy diakónusnője. Egyes fordítások a diakónusnő mellett döntöttek, de a görögben nincs ilyen szó. Ha megnézzük, hogyan használja Pál ezt a szót másutt, valóban nem lehet kétséges, hogy Fébé a korinthusi gyülekezet egyik vezetője, ahol Pál a levél írásakor tartózkodott. Ha alaposan megnézzük, milyen nyelvezetet és szavakat használ Pál az 1. és 2. versben, akkor mindabból, amit az ebből az időből származó levelekről tudunk, Fébé bizonyos tekintélynek örvendő személy, és vezető a korinthusi gyülekezetben, akire rábízták Pál igen fontos levelének Rómába vitelét.

Abban az időben szokás volt, hogy a levelet kézbesítő személy felolvasta és megmagyarázta a címzetteknek. Hát nem érdekes? Pálnak a rómaiakhoz írt levele rendkívül fontos volt számára – nem járt ott, de meg akarta nyerni ezeknek a kereszténynek a támogatását ahhoz, hogy a birodalom nyugati részébe vigye az örömhírt, ezért nagyon gondosan magyarázza el, hogyan érti az evangéliumot. Kire bízza a levelét? Fébére, erre a vezető asszonyra, aki Rómába viszi. És ez még érdekesebb lesz – mert valószínű, hogy Fébé, amikor Rómába érkezett, a szokásos gyakorlat szerint végigjárta a különböző házi gyülekezeteket, felolvasta a levelet (gondoljunk arra, hogy az emberek az írás-olvasás nehézségei miatt inkább hallották, mint olvasták a levelet), majd leült a csoportokkal, hogy megbizonyosodjon arról, megértették-e, mire akar Pál kilyukadni.

Elképzelhetjük, hogy Pál Korinthusban leült Fébével, végigment vele a levélen, és elmondta neki, hogyan akarja, hogy felolvassa, mit akar hangsúlyozni, és mely részeket kell majd valószínűleg megmagyaráznia. Fébé – egy gyülekezeti vezető, akit az apostol azzal bízott meg, hogy magyarázza és tanítsa a rómaiakhoz írt levelét – tehát egyáltalán nem illik ahhoz, amit Pálról a női vezetőkkel és tanítókkal kapcsolatban hallottunk.

Priszka

Priszka, vagy Priszcilla, ahogyan Lukács nevezi az Apostolok cselekedeteiben, olyasvalaki volt, akivel és férjével, Akvilával Pál együtt munkálkodott az evangéliumban. Priszkát hat említésből négyszer a férje előtt említik, ami a görög és a héber kultúrában szokatlan volt, és arra a jelentős, talán még jelentősebb szerepre utalt, amelyet a házaspár szolgálatában játszott. Lukács mindkettőjüket – természetesen Priszkát is beleértve – Apollós tanítóiként emeli ki, aki Jézus első követői között fontos személyiséggé vált. Az Apostolok cselekedeteiből tehát már tudjuk, hogy Priszka gyülekezeti vezető és tanítónő volt, aki férfiakat tanított. Abban az időben, amikor Pál a rómaiakhoz írt levelet írta, ők ketten Rómában telepedtek le, és egy házi gyülekezetet vezettek. Pál szívélyesen köszönti őket, és ismét Priszka nevét említi első helyen.

Júnia

De ott van még Júnia is, aki a 7. versben bukkan fel. „Köszöntsétek Andronikuszt és Júniát, rokonaimat, akik velem együtt voltak börtönben; ők tekintélyesek az apostolok között, és előbb voltak Krisztusban, mint én.” A régebbi New International Version és néhány fordítás itt Juniasként adja meg a nevet, ami arra utal, hogy férfiról van szó, de a név Júnia, latin női név, amelyet rabszolganőknek vagy felszabadított nőknek adtak. Az akkori irodalomban sok példa van erre a női névre, de egyetlenegy sincs a Junias férfinévre. Örvendetes, hogy a név jelentéséről már nincs vita, és az új New International Versionben most Júnia áll. Júnia nő volt, valószínűleg Andronikusz felesége. Az ok, amiért a múltban férfit próbáltak csinálni Júniából, a következő szavak, amelyekben Pál azt mondja, hogy ez a házaspár „tekintélyes volt az apostolok között”. Egy férfiak uralta egyházban nem illett bele a képbe az a gondolat, hogy egy nő apostol lehet. Meglepő módon – ha végignézzük a történetet – férfi tudósok szó szerint megváltoztatták a görög szöveget, hogy egy egyértelmű női névből férfinevet, mégpedig Juniast csináljanak. Érdemes ebből a történetből megismerni valamennyit.

A bibliatudósok a görög Újszövetség összeállított szövegét használják – olyan változatot, amely ezernyi régi kézirat megvizsgálása után a legvalószínűbben adja vissza az eredeti írást. A görög Újszövetség összeállított szövegeiben a reformációtól Nestle 1927-es görög újszövetségi kiadásáig a Róm 16-ban szereplő Júnia nő volt. Ekkor azonban Nestle úgy döntött, hogy a névnek férfinévnek kell lennie, így hirtelen megjelent a „Junias”, Júnia pedig lábjegyzetté vált. Ötven évvel később a tudósok által összeállí-

tott görög szöveg még a lábjegyzetet is elhagyta. Csak az 1990-es években történt meg a javítás, és vált világossá az, amit minden korai görög kézirat és tudós tudott: Júnia nő volt.

De bár ma ebben mindenki egyetért, voltak olyanok, akiknek annyira kellemetlen volt, amit Pál ebben a versben valójában mond – hogy Júnia, egy nő, apostol volt –, hogy megpróbálták a „kiemelkedő az apostolok között" kifejezést „az apostolok előtt jól ismert" kifejezésre változtatni. Ez a helyzet például az English Standard Versionben.

De minden korai egyházatya számára, akik görögül beszéltek, és nagyon jól tudták, hogyan kell egy szót lefordítani, a mondat jelentése az volt: „tekintélyes az apostolok között"!

Íme, mit mondott erről Aranyszájú János a negyedik században:

> *Már apostolnak lenni is nagyszerű dolog, de közöttük is kitűnni – gondoljátok meg, micsoda csodálatos dicséret ez. Adjátok meg a tisztességet, akinek tisztesség jár! Milyen nagy volt ennek az asszonynak a bölcsessége, hogy még arra is méltónak találták, hogy az apostol címet viselje.*

Júnia nő volt, és apostol volt, tekintélyes vezető a gyülekezetben Pál idejében.

Ha tehát ez a helyzet – Fébével, Priszkával és a Róm 16 többi női gyülekezeti vezetőjével együtt –, akkor a következtetés elkerülhetetlen: a nők az első keresztény csoportokban teljes értékű szerepet játszottak a vezetésben és a tanításban, éppúgy, mint a férfiak. **Mivel ez így van, minden más szöveget, amelyről első pillantásra azt gondoljuk, hogy ellentmond a Róm 16-nak, ennek a szövegnek a fényében kell szemlélni.** Ez – az Apostolok cselekedeteinek tanúságtételével együtt – a helyes kiindulópont.

Más szövegek

A korinthusiakhoz írt első levélből és a Timóteusnak írt első levélből származó, már említett két szöveg ezután kilógónak tűnik, és sok mindent lehetne mondani e versek hátteréről, ami visszatartana minket attól, hogy amit Pál itt mond, általános érvényűnek nyilvánítsuk. **Szokatlan volna, hogy bibliahívő keresztények csupán két vers alapján alakítsanak ki teológiai véleményt anélkül, hogy figyelembe vennék az Újszövetség többi részének erős tanúságtételét. Sajnos azonban éppen ez történt.**

Ha részletesebben szeretne foglalkozni ezzel, e két szöveg legalaposabb vizsgálatát Philip Payne *Man and Woman, One in Christ* című könyvében találja. Röviden: Payne a szöveg gondos vizsgálatában arra a következtetésre jut, hogy az 1Tim 2,8–15-öt Pál azon szándékának fényében kell olvasni, hogy szembeszálljon a tévtanítással, amely az efézusi asszonyok némelyikére erős hatást gyakorolt, és akiknek e tanítás terjesztésére irányuló tevékenységét meg kellett fékezni. A szakaszban semmi sem támasztja alá „a nőkre vonatkozó általános tilalmat, hogy tanítsanak, vagy tekintélyt gyakoroljanak a férfiak fölött", sem azt a nézetet, hogy „a nők természetüknél fogva alkalmatlanok arra, hogy tanítsanak, vagy tekintélyt gyakoroljanak a férfiak fölött lelki vagy más ügyekben". Ugyanígy – mondja – „Pál ezt a különleges tilalmat sem általánosítja minden gyülekezetre és minden időre".

Az 1Kor 14,34–35-öt még gondosabban vizsgálja meg, és más konzervatív tudósokkal együtt korai görög kéziratok bizonyítékai alapján arra a következtetésre jut, hogy ezek a versek valószínűleg más (le)másolók betoldásai, és valószínűleg nem voltak része Pál eredeti levelének.

Nagyon jó okunk van tehát arra, hogy ezt a két szöveget ne tekintsük normatívnak, sem semmilyen módon reprezentatívnak arra nézve, amit Pál a nőkről mint tanítókról és vezetőkről gondolt a gyülekezetben.

Nők a vezetésben

Vannak még más helyek is a páli levelekben, amelyeket meg kell vizsgálni, ha átfogóbb képet akarunk alkotni arról, mit gondolt Pál a nőkről az egyházban és a családi kapcsolatokban. Nekünk csupán az volt a célunk, hogy kiigazítsuk az egyházban uralkodó, férfiak által meghatározott szemléletet, amely eltorzította azt, amit Pál a nőkről a szolgálatban, a tanításban és a vezetésben mondani akar. A Róm 16 szakaszát feltétlenül figyelembe kell venni, amikor mindazt olvassuk, amit Pál erről a témáról mond. Fontos figyelembe venni az 1Kor 11-et is, ahol Pál abból indul ki, hogy a nők a gyülekezetben nyilvánosan prófétálhatnak.

Lassan úgy tűnik, hogy Pált igazságtalanul rossz hírbe hozták. Úgy tűnik, hogy a nők az évszázadok során súlyosan hátrányos helyzetbe kerültek, és hogy a keresztény egyház sokat mulasztott azzal, hogy nem engedte meg a nőknek, hogy a keresztény szolgálatra szóló elhívásukat kövessék.

Ez szégyenfolt az egyház történetében. Már régen esedékes, hogy minden keresztény egyház, felekezet és csoport gondoskodjon arról, hogy a nők lehetőséget kapjanak arra, hogy teljes mértékben betöltsék szerepüket mint Isten kegyelmének, az Igének és a lelkigondozásnak a szolgálói.

Komolyan kell vennünk Pál szavait: számára nem volt sem rabszolga, sem szabad, sem zsidó, sem görög, sem férfi, sem nő – mindnyájan egyek vagyunk Krisztusban. A férfi és nő közötti megkülönböztetés, valamint a másik két felosztás, amelyet Pál itt említ, Krisztus testében megszűnt.

Ez nem csupán megjegyzés arra a tényre, hogy a nők és a férfiak lelki helyzete Isten előtt ugyanaz – Pál szava a Gal 3,28-ban: „mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban”, kihat a keresztény közösség társadalmi valóságára. A Kol 3,11 párhuzamos versében az előtte és utána álló versekből világossá válik, hogy Pál az ilyenfajta megosztottságok legyőzését az egyház közösségi életére gyakorolt gyakorlati hatásként látja.

És ez visszavezet minket az evangélium nagy témáihoz, amelyeken elgondolkodtunk. Jézusban Isten eljött, hogy megmentse és megújítsa világát, és hogy teljes emberekké tegyen minket. Ez azt jelenti, hogy közöttünk nincsenek társadalmi, osztály- vagy kasztkülönbségek. Népcsoportok vagy fajok szerinti elkülönülés sem lehet, mert mindannyian, akiket Krisztus megváltott, szabadon szerethetjük és szolgálhatjuk Istent úgy, ahogyan elhívott minket. És pontosan ugyanez érvényes a nőkre és a férfiakra.

Pál határozottan szembeszállna minden olyan megközelítéssel, amely lealacsonyítja a nőket, hátrányosan megkülönbözteti őket, és azt mondja, hogy ezt vagy azt nem tehetik meg az egyházban. Ez annyira a régi rendhez tartozik. Itt van az új teremtés.

Alázattal, együtt szolgáljuk az Úr Krisztust, nő és férfi, amint Isten kegyelmet és erőt ad nekünk.

Reflexió

Milyen tapasztalatai vannak arról, hogyan bántak a nőkkel azokban az egyházakban, amelyekkel kapcsolatban állt? Meglepi Júnia története a Róm 16-ból? Milyen következményekkel jár, hogy Pál Júniát az apostolok közé sorolja? **Úgy gondolja, hogy annak, ami az Apostolok cselekedeteiben és a Róm 16-ban a vezető tisztséget betöltő nőkről áll, nagyobb befolyással kellene lennie, mint az 1Kor 14 és az 1Tim 2 szövegeinek?**

Hogyan állíthatják helyre az egyházak a nők és a férfiak közötti egyensúlyt a vezetésben?

Burnett, Gary W.. Paul Distilled, Wipf & Stock. Kindle-kiadás.

Németre fordította: Hans-Jörg Ronsdorf, szíves engedéllyel, a www.deepl.com segítségével, 2022. április 22.